

Turun yliopisto
University of Turku

MITÄ EETTINEN ENNAKKOARVIOINTI ON?

Veikko Launis
Lääketieteellinen etiikka
Turun yliopisto

Perusteita ennakkoarvioinnille

Ulkoiset syyt:

- Luottamus tieteeseen säilyy (voimavara)
- Julkaisutoiminta ja tutkimusyhteistyö helpottuvat/mahdollistuvat
- Välillistä tieteen rahoituksen valvontaa

Sisäiset syyt:

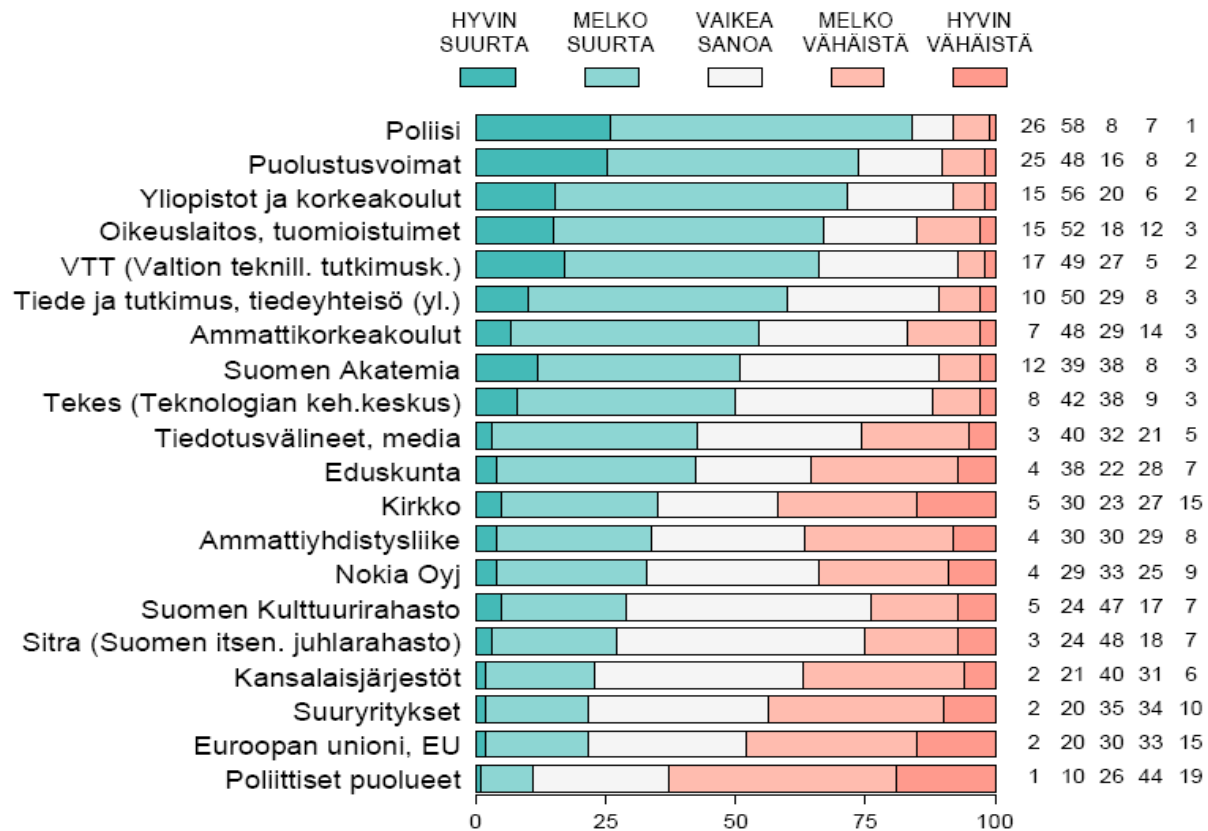
- Tutkijoiden oikeusturva
- Tutkittavien oikeusturva ja inhimilliset oikeudet
- Tieteen integriteetti ja autonomia

Tiedebarometri 2007

Tiedebarometri 2007

Kuvio 19. KUINKA SUURTA LUOTTAMUSTA TUNTEE YHTEISKUNNAN ERI
INSTITUUTIOITA KOHTAAN (%).

Ennakoarvioinnin rajoitukset

Ei riitä turvaamaan tutkimuksen eettisyyttä

Tutkimuseettiset opinnot ja hyviin tieteellisiin käytäntöihin perehdyttäminen avainasemassa

Ennakoarviointi aina kompromissi yleistettävyyden ja yhdenmukaisuuden vaatimuksen sekä itsenäisen (autonomisen) eettisen harkinnan ja päätöksenteon välillä

Voi muodostua taakaksi tutkijayhteisölle, mikäli ohjeistus on puutteellista ja eettisen ennakoarvioinnin merkitys epäselvä (esim. dokumenttien kääntäminen vieraalle kielelle)

Kaikkea ei voi – eikä tarvitse – arvioida!

Mitä eettinen ennakoarviointi on? Kolme näkökulmaa

Kokemusperustainen (empiirinen) tulkinta

- Ennakoarviointi perustuu kokemusperäiseen eli empiirisesti todennettavissa olevaan tietoon
- Eettinen asiantuntemus tieteen sisäistä ja usein tieteenalakohtaista
- Kritiikkiä: Sopii hyvin tutkimustoiminnan todennäköisten seurausten ja vaikutusten arviointiin, ei kuitenkaan niiden moraalisen hyväksyttävyyden arviointiin

Oikeusperustainen tulkinta

- Eettinen ennakoarviointi palautuu juridiikkaan (esim. tietosuojaa ja tietoon perustuvaa suostumusta koskeviin säädöksiin) ja muotovaatimusten etiikkaan
- Ajatuksena on, että riittävä määrä lakeja ja asetuksia turvaa tutkimuksen eettisyyden
- Kritiikkiä: Lainsäädäntö tarjoaa tutkimustoiminnan eettisyydelle yleensä vain kehyksen eli ”eettisen minimin”

Mitä eettinen ennakoarviointi on? Kolme näkökulmaa

Arvoperustainen tulkinta

- Ennakoarvioinnin tarkoituksena on tehdä myös aitoja eettisiä valintoja ja arvoratkaisuja
- Kaikkia tutkimuseettisiä ongelmia ei voida palauttaa (reduoida) kokeellisen tietämyksen tai juridiikan avulla ratkaistaviin kysymyksiin
- Vain kaikkein perustavimmat tutkittavien oikeuksia ja moraalista asemaa suojaavat toimenpiteet on järkevää kirjata lainsäädäntöön
- Kritiikkiä: Mihin aito eettinen asiantuntemus perustuu?
- Relativismin ja yhteismitattomuuden peikko

Kommunikaatio keskeistä IC:ssä

Bittitulkinnasta kommunikaatiotulkintaan

Kommunikointiin ja tutkittavan tiedollisiin vaatimuksiin ei kiinnitetä riittävästi huomiota

Tietoon perustuvan suostumuksen ”bittitulkinnasta” saattaa seurata, että erityisesti vajaakykyisten tiedolliset ja moraaliset kyvyt ja tarpeet aliarvioidaan ja eettisiä periaatteita rikotaan.

Tutkimuksesta vastaavia henkilöitä ja tutkijoita tulisi harjaannuttaa omaksumaan suostumuksen bittitulkinnan sijaan suostumuksen kommunikaatiotulkinta, jossa tiedon sisältö ja sen ymmärtäminen on muutoseikkoja tärkeämpi.

Kommunikaatiotulkintaa ovat kehittäneet erityisesti Onora O’Neill ja Neil C. Manson kirjassaan *Rethinking Informed Consent in Bioethics* (Cambridge University Press 2007)

Miten hyötyjä ja haittoja voidaan vertailla?

“Joskus haitat voivat olla vakaviakin: esimerkiksi vuodattamalla tietoja tutkittavista väriin käsiin voidaan vaikuttaa haitallisesti esimerkiksi tutkittavan taloudelliseen tilanteeseen. . . . Fyysisiä haittoja ihmistieteellinen tutkimus harvemmin aikaansaa, ja sellaiset tilanteet ovat suhteellisen hyvin ennakoitavissa. Henkisten haittojen ennakoiminen on sen sijaan paljon vaikeampaa. Erityisesti sensitiivisten ryhmien (lapset, vanhukset, vammaiset henkilöt, erilaisissa laitoksissa olevat ihmiset sekä seksuaali- ja muut vähemmistöt) kohdalla on hyvin tärkeää, että tutkimuksesta tutkittaville mahdollisesti aiheutuvat haitat pyritään tiedostamaan ja samalla minimoimaan. **Noiden ryhmien kohdalla tutkimuksen oletetun tietoarvon tulee olla poikkeuksellisen suuri, jos haittojen syntyminen on vähänkään todennäköistä.**”

TENK 2009: *Humanistisen, yhteiskunta-
tieteellisen ja käyttäytymistieteellisen
tutkimuksen eettiset periaatteet ja
ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin
järjestämiseksi*

Miten hyötyjä ja haittoja voidaan vertailla?

Hyöty-haitta -analyysin ongelmana se, että hyödyt ja haitat voivat olla hyvin erilaisia eivätkä ne kohdistu samoihin henkilöihin.

Mitä tarkoitetaan, kun sanotaan, että kaikki seikat huomioon ottaen tutkimusta voidaan pitää eettisesti perusteltuna?

Onko sadalle tutkittavalle aiheutuva vähäinen haitta merkittävämpi asia kuin kymmenelle tutkittavalle aiheutuva hieman suurempi haitta? Jos on, niin miksi?

Ajatellaan seuraavaa esimerkkiä:

Kyselytutkimus veteraaneille (kuvitteellinen)

Väitöskirjatutkija Sanna Sosiologi haluaa haastatella jo iäkkäitä sotaveteraaneja tutkimukseensa, joka selvittää sotaveteraanien terveyttä ja hyvinvointia sekä heidän sodan jälkeistä sosiaalista selviytymistään. Haastatteluaineisto suhteutetaan tutkittavien sodanajan kokemuksiin ja sodan aiheuttamiin vammoihin ja traumoihin. Tutkimuksessa on tarkoitus hyödyntää KELA:n rekistereitä.

Miten hyöty-haitta -analyysi tehdään?

Mitä tutkittavista tiedetään? Yleisesti? Yksittäistasolla?

Miten vapaaehtoinen suostumus vaikuttaa asiaan? Entä aiheen tärkeys ja tutkimuksen kiireellisyys ja ainutkertaisuus (tutkittavat hyvin iäkkäitä, myöhemmin ei voida tutkia)

Mahdolliset poissulkukriteerit? Milloin tutkimustulee keskeyttää?

Mitä taitoja ja kokemusta tutkijalta edellytetään?

Ennakkoarvioinnin mahdollisuus

Eettinen ennakkoarviointi on välttämätöntä, koska arvokysymykset ovat ihmistieteissä usein väistämättömiä ja praktiset syyt ennakkoarvioida varsin painavia

Jos arviointia ei tehdä avoimesti, se tapahtuu kätkeytyksellä (piiloarviointi): arvokysymykset ratkaistaan tavalla tai toisella

Ennakkoarviointia parempaa vaihtoehtoa tuskin löytyy

Ennakkoarviointi voi synnyttää uusia, aiempaa parempia käytäntöjä

Ennakkoarviointi luo tutkijayhteisöön yhdenmukaisuutta ja ennustettavuutta

Eettinen ennakkoarviointi on relevanttia, kun sitä kehitetään yhteistyössä tutkijayhteisön kanssa sekä vuorovaikutuksessa suuren yleisön kanssa (tieteen avoimuus ja läpinäkyvyys)

Lopuksi: Mitä tutkittava haluaa?

Sir Isaiah Berlinin (*Four Essays on Liberty*, 1969) etiikkatesti:

Haluan elämäni ja päätösteni riippuvan itsestäni, en minkään laatusista ulkoisista voimista. Haluan olla omien tahdonaktieni, en toisten tahdonaktien väline. Haluan olla subjekti enkä objekti; haluan, että minua kuljettavat syyt, tietoiset päämäärät, jotka ovat omiani, eivät syyt, jotka vaikuttavat minuun ulkopuolelta. Haluan olla joku, en ei-kukaan; tekijä, joka päättää, eikä se, jonka puolesta päätetään, itseohjautuva enkä ulkoisen luonnon tai muiden ihmisten ohjaama kuten esine, eläin tai orja, joka on kykenemätön esiintymään ihmisen roolissa, toisin sanoen, muotoilemaan päämääriä ja toimintaohjelmia jotka ovat omiani. (...) Haluan ennen kaikkea olla tietoinen itsestäni ajattelevana, tahtovana, aktiivisena olentona, joka kantaa vastuun teoistaan ja kykenee selittämään ne viittaamalla omiin ajatuksiinsa ja tavoitteisiinsa.

Kiitos!

